

Кондратюк Аліна, к. мист.,
начальник науково-дослідного відділу вивчення мистецької спадщини
Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

ДО ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ДВОХ ІКОН З ІКОНОСТАСА АННОЗАЧАТІЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

В інтер'єрі Аннозачатіївської церкви Києво-Печерської лаври знаходиться дубовий одноярусний іконостас. Він був створений у 1880-81 рр. і з кінця XIX ст. неодноразово реставрувався [1, 248-249]. Власне наукова реставрація була проведена на іконостасі і його іконах за радянських часів – наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. [2, арк.8-9, рах. 2]. Після 1988 р., коли Аннозачатіївську церкву було передано діючому чоловічому монастирю, на іконостасі було проведено низку відновлювальних робіт. Усі ікони було поступово замінено новими. Нині в іконостасі всі образи нові, написані на початку 2000-х рр. Зображення виконано, переважно, в “живоподібній” манері, живопис відзначається досить високим художнім рівнем.

Більшість ікон, що були вилучені наприкінці XX ст. з іконостаса храму, нині перебувають у ризниці Києво-Печерської лаври. Вони виконані в різний час і рівень їхнього виконання також різний. Архівні матеріали і фото дають змогу скласти уявлення про вигляд і склад іконостаса храму саме наприкінці XX ст. В намісному ряду в той час знаходилося 6 ікон, 6 ікон було на Царських вратах і 3 ікони – у завершеннях порталів врат. Кожна ікона намісного ряду була вмонтована в окремий кіот-раму. У верхній частині конструкцію було об'єднано різьбленим декоративним карнизом. Окремі кіюти було виготовлено й для ікон, що знаходилися у завершенні порталів. Всі ці ікони, як зазначалося, потрапили до іконостасного ансамблю в різний час і не були частиною авторського задуму його творців [2, арк. 8-9, рах. 2].

У намісному ряду були традиційні зображення Богородиці з Христом-Дитям і Спасителя – копії широковідомих ікон Володимирського собору в Києві, виконані на полотні олійними фарбами. На дияконських вратах було представлено архангелів Михаїла й Гавриїла. На Царських вратах – шість невеликих медальйонів із зображеннями євангелістів і Благовіщення. У намісному ряду ліворуч знаходилася ікона Св. Пантелеймона, виконана на металі, праворуч – образ “Свв. Йоаким і Анна”, виконаний на полотні [1, 248].

Над Царськими вратами з лицевого боку знаходилася ікона-копія славнозвісної фрески Леонардо да Вінчі “Таємна вечеря”, виконана олійними фарбами. Із зворотного боку над Царськими вратами знаходився образ “Покладання у труну”, виконаний у техніці темперного живопису.

У завершенні іконостаса над вратами з північного боку знаходилася ікона “Поклоніння волхвів”, з південного боку – “Преображення” [1, 248]. Ці два останні образи були найраніші за часом виконання й у реставраційному звіті 1979 р. датуються XVIII ст. [2, арк. 1, рах. 3].

Як свідчить реставраційна документація, після реставрації ікони “Св. Пантелеймон”, “Таємна вечеря”, “Поклоніння волхвів” і “Преображення” були передані до Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (далі – НКПКЗ) [2, арк. 8, рах. 2]. Однак в комплексі заходів з відродження на нижній території НКПКЗ чоловічого монастиря (ці заходи відбувалося з 1988 р.), разом з іншими творами іконопису й декоративного мистецтва відреставровані образи “Поклоніння волхвів” і “Преображення” було передано до Києво-Печерської Лаври.

Два означені образи було знову вмонтовано у горішню частину іконостаса Аннозачатіївської церкви, але згодом вони були вилучені. З початку XXI ст. і до кінця 2018 р. ікони перебували у лаврській ризниці. Наприкінці 2018 р. у ході роботи комісії Мін. культури України з перевірки пам’яток мистецтва, що були передані Лаврі на постійне зберігання (комісія працювала у листопаді-грудні), ці ікони знов вдалося повернути до фондів НКПКЗ. Нині вони там і знаходяться.

Вважаємо, що стилістичні ознаки обох образів дають змогу їх віднести до творів лаврської школи періоду її розквіту – 1-ї половини XVIII ст. Одна з цих ікон – “Поклоніння волхвів” ще за радянських часів була опублікована [3, 109], тож є доступне зображення для аналізу. За деякими відомостями, які потребують перевірки, вони походять з т. зв. Теплового храму – церкви прпп. Отців Печерських на Ближніх печерах. У цьому храмі за часів німецької окупації Києва відбувалися богослужіння: діяльність Печерського монастиря, закритого радянською владою, в той час була відновлена на Нижній території Лаври. Монастирська братія зносила в цей храм усі ікони, які вдавалося віднайти.

Форма й розмір (48,5x58,5 см) ікони “Преображення” дає змогу крім того зіставити її з цілою групою пам’яток зі збірки НКПКЗ, що походять з одного відомого іконостасного ансамблю, а саме – з того ж Теплового храму.

Відповідно до інвентарної книги НКПКЗ з Теплим храмом пов'язані ще п'ять ікон лаврської школи 1-ї половини XVIII ст. Нині частина цих ікон, які всі були написані для празникового ряду, представлена в експозиції музею історії Лаври НКПКЗ. Частина перебуває у фондах НКПКЗ. Це ікони “Різдво Богородиці” (КПЛ-Ж-1462), “Різдво Христове” (КПЛ-Ж-1626), “Вознесіння” (КПЛ-Ж-1439), “Обрізання Господнє” (КПЛ-Ж-1463), “Хрещення” (КПЛ-Ж-1464). Усереднені розміри цих ікон: 1) 46,8х62,4 см; 2) 46,9х62,0 см; 3) 47,0х61,8 см; 4) 46,3х61,5 см; 5) 46,8х62,3 см. [4, 198]. Дослідниці О.В. Пітателева [5, 240-242] та О.О. Рижова (публікація у співавторстві) [4, 197-199] вважали ці твори іконами празникового ряду іконостаса лаврської Троїцької надбрамної церкви.

Хоча питання приналежності цих 5 творів саме до іконостаса Троїцької надбрамної церкви поки що дискусійне, однак, на наш погляд, ікона “Преображення”, що перебувала в іконостасі Аннозачатіївської церкви і потрапила туди також із Теплого храму за розмірами, формою й стилістичними ознаками відповідає цим 5 образам. Тож до цього ансамблю празникового ряду можемо додати ще один образ. Такм чином, маємо вже 6 образів лаврської школи 1-ї половини XVIII ст., що походять з одного іконостасного ансамблю.

Ікона “Дари волхвів” хоча й близька за формою і стилістикою до вищезгаданих творів [3, 109], однак за розмірами значно більша – 59х78 см [2, арк. н/н, рах. 4]. Крім того самий сюжет “Дари волхвів” не “вкладається” в контекст цього іконостасного ряду з 6 ікон – там вже є ікона “Різдво Христове”. Тож, на наш погляд, образ “Дари волхвів” належав до іншого іконостасного ансамблю хоча і був створений у лаврській майстерні у цей самий час – 1-й половині XVIII ст.

Список використаної літератури

1. Кондратюк А.Ю. Розписи Аннозачатіївської церкви Києво-Печерської лаври: історія, поновлення, реставрації // Могилянські читання-2017. Збереження й дослідження культурної спадщини України: люди, ідеї, візії: Зб. наук. праць / [ред. кол. О. В. Рудник (голова), С. В. Пивоваров (відп. ред.) та ін.]. – К.: НКПКЗ, видавництво “Фенікс”, 2018. – С. 244-249.
2. Свято-Успенська Києво-Печерська лавра, архів канцелярії. Проектные предложения и научно-технический отчет по реставрации иконостаса церкви Анны Зачатия Киево-Печерского государственного историко-культурного заповедника (Рукопис). – К., 1979.

3. Сокровища Киево-Печерского заповедника. Treasures of the Kiev-Pechers Reserve. Фотопутеводитель (на рус. и англ. языках) /Под ред. Ю.Д. Кибальника. – К.: Мистецтво, 1984.

4. Питателева Е.В. Две иконы “Рождества Богородицы” из коллекции НКПИКЗ как утерянные элементы иконостасных ансамблей (к вопросу об иконографии и атрибуции) // Могилянські читання 2008 року: Зб. наук. праць: Церква і музеї: втрати ХХ століття; Ред. рада В.М. Колпакоа (відп. ред.) та ін. – К.: Фенікс, 2009. – С. 235-242.

5. Рыжова О.О., Распопина В.А., Изотов А.А., Сорока Е.А. Результаты комплексных натурных исследований икон из фондовой коллекции Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника //Церква-наука-суспільство: питання взаємодії. Матеріали Десятої Міжнародної наукової конференції (30 травня – 1 червня 2012 р.)/ Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник., К., 2012. – С. 197-200.